

Passie voor Delfzijl

Schrijfster Aafke Steenhuis in de ban van dijk en water

Dijk en water. Het fascineert haar, het trekt als een magneet. Over de dijk schreef ze al: 'Stemmen van Groninger dijken'. Over het water is net een boek uit: 'Windjammers in Delfzijl'. Schrijfster Aafke Steenhuis is gek op Groningen en verliefd op Delfzijl. "Delfzijl saai? Delfzijl is spannend, intrigerend en uitdagend." Delfzijl als passie voor een Amsterdamse.

Door Cees Stolk

Ze ontvangt in stijl. De kokosmat bij de deur is een Groningse vlag. Ze ziet de verbazing. "Nee, nee, niet om je voeten op af te vegen", klinkt het belist. "Ik heet hier welkom. Ik voel me een Groningse in Amsterdam. De dorpjes aan het IJ, Nieuwendam, Durgerdam, Schellingwoude, zijn net lintdorpen die aan het water liggen. Het lijkt hier op Groningen." Die deurmat is een geschenk van zomaar iemand die haar op een avond naar de trein in Groningen bracht. Ze gaf een lezing (een van de vele) in het middeleeuwse kerkje van Fransum en een van de bezoekers schonk haar als blijk van waardering een deurmat, door zijn dochter op de sociale werkplaats gemaakt.

Welkom dus in 'Atelier Aafke Steenhuis', zo staat gebeiteld boven de deur van het voormalig koetshuis van voorheen het gemeentehuis van Nieuwendam. Hier schrijft ze, hier schildert ze, hier overdenkt ze, hier zette zij ook een punt achter (voorlopig) haar laatste boek *Windjammers in Delfzijl*. Een rek vol boeken, naslagwerken en archiefmateriaal getuigt van noest spoorwerk naar twee werelden die van

menteerde met kunstmest. Luitjens uit Roodeschool voegde zich bij het tweetal en gedrieën bouwden zij een fabriek in Kostverloren bij Groningen.

Onderwijzer Klaas de Vrieze uit Oude Pekela hielp het drietal een handje. In woord en geschrift prees hij de weldaad van de kunstmest aan; dus ook de chilisalpeteer, met zijn rijkdom aan stikstof. Maar niet iedereen was van de 'verzinsels' van De Vrieze gecharmeerd. Zo wierp een boerin hem voor de voeten: "Hoor eens, meester, je speelt met de duivel. Die wil je verleiden. Schei ermee uit, man!"

Maar De Vrieze zette zijn missie door en omstreeks het begin van de twintigste eeuw omarmde iedere rechtgeaarde veenkoloniale boer de chilisalpeteer. En dus kon De Vrieze in een van zijn artikelen snoeven: "Er wordt in de Veenkoloniën tegenwoordig meer kunstmest gebruikt dan in enig ander land ter wereld. Als een landbouwer daar op sterven ligt en ge begint met hem over bemesting te spreken, dan zal hij overeind komen en met u praten, zolang zijn krachten het toelaten."

De handel in kunstmest groeide en het land in met name de Veenkoloniën bloeide. Van de drie pioniers bleef Kamminga het langst in leven. Toen hij in 1933 als vrijgezel stierf liet hij een fortuin na, dat hij bestemde voor een cultureel fonds ten nutte van de provincie Groningen, waar menigeeen van profiteerde en profiteert. Zo ook Aafke Steenhuis, die misschien zo onbedoeld met dit boek een papieren monument oprichtte voor de voorvechters van de kunstmest.

Voor haar boek volgde Steenhuis de route van de chilisalpeteer. Ze reisde door de droogste woestijn ter wereld, ze bezocht de spookdorpen van de mijnwerkers en zeilde mee met de legendarische Kruzenshtern, om aan den lijve het ruige leven aan boord te ondervinden. Want dit nu Russische schip deed als de Padua voor de oorlog regelmatig de haven van Delfzijl aan.

De kapitein moet ongetwijfeld een markant figuur in de haven hebben ontmoet, havenmeester Nicolaas de Brouwers, die eigenlijk Dood heette maar die achternaam niet vond passen bij de levendige haven. De kapitein zal zich ongetwijfeld hebben beklaagd bij de havenmeester, want, zo schrijft De Brouwers in zijn dagboek: "Het lossen was in Delfzijl een wildemansboel. Alle bootwerkers hadden evenveel te zeggen, de kapitein kon zich tot niemand vervoegen om klachten in te dienen. Op zijn schip hadden de bootwerkers maar wat omgeluierd."

noest speurwerk naar twee werelden; die van de chilisalpeter en die van Delfzijl. Haar werelden.

In de ene, Delfzijl, werd ze geboren. In 1946, in een van de huisjes naast (nu ook al voorheen) steenfabriek Hijlkema. Huisnummer F 106, aan een dijkje, daar waar in de bocht van het Damsterdiep ooit de riviertjes Apt en Fivel samenstroomden. Naar die andere wereld, de chilisalpeter, nam haar vader haar mee. "We gingen vaak naar het strand en naar de dijk. Het water trok. Mijn vader wilde altijd naar de haven. Vooral als er een chiliboort in de haven lag. Dat waren enorme boten. Hoge schepen, zware ankers, geheimzinnige namen. Een chiliboort was een uitje. Dat was iets bijzonders. Dat was avontuur."

Op haar vierde verhuisde het gezin naar Zuidhorn, maar de trek naar de haven bleef. Ze miste de dijk, het water, ze miste Delfzijl, maar na haar studie Nederlands en Spaans in Groningen bleef ze niet 'hangen' in het Noorden. Met haar man Jan Joost Teunissen trok ze in 1973 naar haar andere liefde, Chili, en leefde zeven maanden aan zee, te midden van indianen. Ze maakte de staatsgreep tegen Allende mee, schreef er het *Chileens Dagboek* en woonde, terug in Amsterdam, elf jaar op (hoe kan het ook anders) een Groninger bolschip in de Amstel. Een aardappelschip van 26 meter lengte waar mevrouw Allende haar nog een keer bezocht en waar zij Zuid-Amerikaanse schrijvers, filmers en politici interviewde voor De Groene Amsterdammer.

Maar de drukte langs de Amstel benauwde haar meer en meer, ze wilde weer terug naar de stilte, terug, nee, niet naar haar roots, niet naar Delfzijl, terug naar iets wat op Groningen leek. Aan het oude dijkje langs het IJ, ten noorden van de hoofdstad, vond zij in Nieuwendam een eigen plek. Haar huis, tot 1920 het gemeentehuis van Nieuwendam, oogt van voren als een Zaans

Aafke Steenhuis voer met de Kruzenshtern mee om het ruige leven aan boord zelf te ondervinden. Ze schreef een boek over de voor de Nederlandse landbouw zo belangrijke salpetervaart van Chili naar Delfzijl. Afgelopen donderdag werd aan boord van dit zeilschip het eerste exemplaar aan de Groningse commissaris der Koningin Hans Alders overhandigd. Foto: Dennis F. Beek

vissershuisje, in fris groen geschilderd en met een sierlijke gevelwelling. Maar het huis vlijt zich als het ware tegen de voet van de dijk en ziet er van achteren fors gebouwd uit. Dit was ooit het zenuwcentrum van het dorp: de raadszaal, de gevangenis, het kantoor en de woning van de agent.

Nieuwendam e.o. is voor haar een stukje Groningen in Amsterdam. Want Groningen laat haar na zoveel jaar nog lang niet los. Dat voelde ze sterk in het voorjaar van 2001, toen ze met haar man opnieuw naar Chili ging en in haar hotelkamer op de tv een soap-serie zag over liefde en leed in de salpetermijnen. Ineens 'klikte' het in haar hoofd. "Het was alsof ik weer de stem van mijn vader hoorde: er ligt een chiliboort in de haven. Mijn twee werel-

den, Delfzijl en Chili, kwamen ineens samen."

Ze vond in het Nationaal Museum van Santiago zalen vol over de historie van de chilisalpeter. Want, zo ontdekte ze, de salpeter maakte Chili welvarend. Ze zag foto's van barakken in de meedogenloze woestijn; ze zag gebronsde mannen met houwelen die naar salpeter groeven; ze zag mannen die in roeiboten zakken naar zeilschepen brachten en ze zag de rijkdom van de banken. Vijftig jaar lang zorgde de salpeter voor meer dan de helft van de belastinginkomsten in Chili.

Chili, zo leerde zij, was anders dan welk Zuid-Amerikaans land ook. Chili was en is Europees, lijkt op Spanje. Chili opende al vroeg, omstreeks 1830, het venster op de wereld

toen het eerste schip met kunstmest naar Frankrijk voer.

Noord-Nederland ontdekte later dit 'manna' voor het land. Met dank aan drie Groningers, Van Hoorn, Luitjens en Kamminga; de een was boer, de ander handelaar en de derde huisschilder. Harmannus Simon Kamminga, een iel ventje met een zwakke rug en eigenlijk niet geschikt voor het zware werk op de ladder, gooide het roer om en werd in Pieterburen agent van een kunstmestbedrijf in Engeland. Met hulp van zijn oude onderwijzer leerde hij Frans, Duits en Engels en later scheikunde en boekhouden. In 1885 ontmoette Kamminga landbouwer Jacob van Hoorn uit Garsthuizen, die op zijn bedrijf een aardappelmeelfabriekje begon en al vroeg experi-

wat omgeleerd."

Aan dat ongeregeld zootje, dat in 1904 zelfs een staking uitriep omdat het jenever eiste tijdens het werk, maakte hij snel een einde. Hij voerde vaste werk- en schafttijden in. Een sirene op het dak van het havenkantoor zou de bootwerkers wel temmen. In de volksmond kreeg die sirene al gauw de bijnaam van 'Koba's hoel', de huilsirene van Koba, de vrouw van de havenmeester Koba.

De Brouwers kreeg het meermalen aan de stok met de burgemeester van Delfzijl die toeliet dat ouders hun kinderen van drie, vier jaar in de haven lieten spelen, waar havenpersoneel hen tussen de rails en onder wagons moesten weghalen. "De burgemeester zei dat hij graag zag dat de jeugd buiten de poort ging spelen, omdat men in de plaats zelf er dan geen last van had."

Deze en meer anekdotes kruiden het boek, dat fraai is uitgegeven door boekhandel/uitgeverij Godert Walter in Groningen. Aafke Steenhuis heeft Delfzijl weer op de kaart gezet. Niet als een spookstad, maar als dynamisch centrum dat vooruit wil(de). Delfzijl, haar geboorteplaats, laat haar niet los. In haar hoofd wemelt het weer van stemmen. Stemmen van Delfzijl, stemmen van een man en een vrouw die wonen en werken in de haven, in een woelige wereld. Ze wil daar een novelle over schrijven. Met weer Delfzijl als spil. Want: "Delfzijl is niet saai, Delfzijl is spannend, uitdagend. Het is zo onvolmaakt. Het heeft een schreeuw in zich: hier moet van alles gebeuren. Delfzijl is intrigerend. Z'n geschiedenis, z'n vesting, z'n grachten, z'n haven, het doet een appel op mijn fantasie. Delfzijl roept sterke gevoelens van drama in mij op."

Windjammers in Delfzijl, ISBN 9080572543, 168 blz., geïllustreerd, € 29,95, Uitgave Godert Walter in Groningen.

SNIJERS

door A.L. Sniijders

Kouwe grond

Ik weet niet altijd wat ik met de wereld te maken heb, maar sinds mijn laatste bezoek aan de dierenarts wordt het toch duidelijker. Toen de islam de torens van New York binnenvloog, stond ik op een camping in Frankrijk. Mijn vrouw wilde meteen naar huis, maar ik praatte haar om, er was niets aan de hand, kwajongens die een ongepaste grap uithaalden. Nu weet ik dat ik me vergist heb, Al Qaeda beheerst de wereld, de economie is ingestort, mijn pensioen is niet meer veilig, ik kan weer arm worden. Maar voor het zover is, ga ik volgende week toch nog een paar dagen naar Frankrijk, vakantie. De buurvrouw vraagt of de hond meegaat, want de Fransen hebben iets nieuws verzonnen – een gezondheidsverklaring die niet ouder is dan vijf dagen. In de wachtkamer zitten vier mannen met ieder een hond aan de voeten met de omvang van een beer. De beesten grommen naar elkaar met kwijl uit de bekken en een krankzinnige gloed in de ogen. Hun bazen voelen zich goed, dat kun je zien. Ik ben de enige met een kleine hond, ik zit naast een meisje met een konijn in een

kartonnen doos.

De dierenarts legt uit dat de Fransen inderdaad een eigengereide maatregel hebben getroffen. Ze willen niet alleen zo'n verse gezondheidsverklaring, ze willen ook zekerheid dat het papier bij de hond hoort. Het beest moet een chip onder de huid hebben die gelezen kan worden. Maar zulke maatregelen mogen alleen genomen worden als ze gelden voor alle Schengenlanden. Daar trekken de Fransen zich niets van aan. Ik vraag de dierenarts waarom ze dat doen. Hij zegt: "Omdat ze in de kwestie-Irak zo op hun bek zijn gegaan." Ik ben perplex. Dat zou betekenen dat de wereldpolitiek bepaalt dat ik nu in de behandelkamer van een dorpsdierenarts sta. En geen echte, harde, controleerbare wereldpolitiek (Bismarck, Churchill, Lincoln), maar kinderachtige, psychologische wereldpolitiek uit een stille straat waar jongens voetballen en ruzie hebben en beledigd worden en wraak nemen. Terwijl de hond zijn injectie krijgt en ik sta te peinen

over de Franse trots, breekt in de wachtkamer de hel los. De dierenarts rent er naartoe. Er is een geweldsorgie losgebarsten, de grote honden zijn gaan vechten, de bazen houden het niet meer, de tafel met het plantje en de tijdschriften heeft een gebroken poot, het meisje is haar konijn kwijt. De dierenarts en zijn assistente zijn het aan hun stand verplicht iets te doen, ze gooien zich ertussen. Dat wil zeggen, de assistente vangt het konijntje, en de dierenarts vecht met de honden. Na twintig minuten is de orde hersteld, de vloer gedweild, het meubilair in de hoek gezet. Een van de honden is kwaad weggegaan, met z'n baas. De dierenarts komt de behandelkamer weer in en gaat verder met het consult. Ik vraag of hij het meent, van die Fransen en Irak. Ja, hij meent het. En met een zeker gezag, hij heeft zeven jaar in Frankrijk gewoond en heeft het idee dat hij de volksaard kent. "De Fransen zijn erg anti-Amerikaans en grijpen elke gelegenheid aan een eigen politiek te voeren. Ze hebben altijd beweerd dat de Amerikanen, die nog maar een paar honderd jaar

bestaan, geen idee hebben hoe ze met een duizenden jaren oude cultuur als de Iraakse moeten omgaan. Zijzelf, de Fransen, weten dat wel, omdat ze immers ook een oude en machtige cultuur vormen. En toen het uitgerekend in Irak fout liep en de Amerikanen bruto met kanonnen een democratie installeerden, en de Fransen ernaast stonden, kwam de klap hard aan. Daarom vijzelen ze hun eigenwaardē nu op met dubieuze vaccinatiemaatregelen." Ik zeg: "Dokter, dat lijkt me toch echt psychologie van de kouwe grond. Ik ben bereid veel onzin voor lief te nemen – ik moet wel –, maar dat die Fransen ook maar iets van hun gekwetste trots kunnen oppoetsen door zo'n lullig maatregeltje, lijkt me ondenkbaar." De dokter zegt: "Meneer Sniijders, u lijkt me iemand die niet begrijpt dat je heel goed met je beide benen op de kouwe grond kunt staan."